

реосмысления творческого наследия украинской духовной культуры, в частности философской, в контексте украинского романтизма, который был основой в процессе становления новой украинской мысли.

Мировоззрение, самоидентификация, романтизм, религиозность, этико-религиозный контекст, этнопсихология, мировоззренческая культура, антропологизм, духовность, традиции.

УДК 141.1:115

«СПОГАДИ ПРО МАЙБУТНЄ» АБО ВІЧНІСТЬ – ЯК ЄДНІСТЬ ЧАСУ

***К. Є. Зарубицький, кандидат філософських наук
Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України***

Проаналізовано формування уявлень людства щодо проблеми трактування темпоральності, часу, вічності. Вічність як потойбічне, надчуттєве, що знаходиться поза звичним світом, містить все, що існувало, існує і буде існувати, в якій кожна мить пов'язана з усіма іншими, постає головним об'єктом дослідження.

Супільство, людина, темпоральність, час, вічність.

Починаючи з давньогрецького Оракула до ХХ століття – Мессінга, Ванги, Кейсі та ін., людство постійно стикається з феноменом передбачення майбутнього. Ця стаття містить спробу відповісти на запитання: «Як це можливо?» Почну з того, що я розумію під словосполученням «єдність часу». Це в жодному разі не діалектика, на кшталт О. Ф. Лосева: «Вічність існує. Щоб існувати, треба відрізнитися від того, що не є вічність. Вічність, стало бути, припускає, якщо тільки вона дійсно є, дещо не – вічне, від чого вона, щоб бути, відрізняється. Але неневічне є тимчасове. Отже, вічність припускає час. Однак вічність охоплює все, що було, є й буде, ікрім неї нічого немає. Тоді – що ж, крім вічності, може бути тимчасовим? Очевидно, тимчасовою може бути тільки сама вічність. Отже, час – вічний, а вічність – тимчасова» [11, с. 63]. Такого роду діалектика спирається на причинно-наслідкові зв'язки і відповідну логіку. Таким чином, було б доцільно казати «вічність – єдність у часі». Я ж вважаю, що правильно (і змістовно) казати «вічність – єдність поза часом».

Тут питання «якщо вона (вічність – К. З.) дійсно є», це питання іншого, онтологічного порядку. Не буду вдаватися в деталі дискусії, що розгортається між сучасними фізиками (деякі з них вважають, що час і простір виникають у результаті «великого вибуху», а до нього їх просто-напросто не існує [7]), я лише пропоную якусь умоглядну схему, що має відношення як до космології, так і до квантової механіки. Елементарні частинки, що

виникли в результаті первісного вибуху, зберігаються і в подальшому, аж дотепер, і кожна з них має необмежене число взаємодій з іншими. Тоді існує область дійсності, назвемо її як потойбічне або «квантова реальність Бома» (КРБ), де «все пов'язано з усім» і має місце детермінація як минулим, так і майбутнім.

Своє розуміння єдності я визначаю як «холономність» [10]. Інша річ, що певні зв'язки, як їх називають «приховані зв'язки», актуалізуються в результаті подальшої диференціації, що проявляється, наприклад, у життєдіяльності організмів. Особливо, вважаю за необхідне підкреслити, що використовувати ці зв'язки свідомо здатна людина і в цьому її відмінність від інших істот, які використовують їх ситуативно. Додамо, що використовувати вічність свідомо, людина спроможна лише якщо «звільниться», тобто не буде зацікавлена або прихильна до будь чого у світі й таким чином стане поза світом. Тут можна скористатися образом, змальованим письменником-фантастом Айзеком Азімовим, який висунув ідею надшвидкого ліфту, що існує поза часом і кожний поверх якого переносить в іншу епоху. Фактично, вічність і є ліфт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних філософських дослідженнях темпоральний поворот, пов'язаний з абсолютизацією часовості, є найважливішим. Якщо проаналізувати праці таких сучасних дослідників як

П. П. Гайденко, В. В. Миронова, А. В. Іванова, то ситуація може бути представлена так. По-перше, у питанні про онтологічний статус часу серед філософів немає узгодженості. Мова може йти лише про різні дослідницькі традиції. По-друге, категорія часу є фундаментальною і належить до числа тих, які використовуються як філософським, так і науковим та соціокультурним знанням.

Однак все вищевикладене можна розглядати як умоглядну побудову, яка нікого ні до чого не зобов'язує, якби не одне АЛЕ! Справа в тому, що ідея вічності відома людям ще з часів Давнього Єгипту і ці уявлення передаються з покоління в покоління, з епохи в епоху. Імовірно, у цьому вирішальну роль зіграли так звані містерії, які мали місце у багатьох народів. Але звідки ці уявлення виникли? Знову таки імовірно, вони мають позаземне походження. Хоча звичайно, припущення на те й припущення, щоб доводити їх істинність. У даному випадку, на мій погляд, їх переконливо підтверджують численні свідчення духовних подвижників і філософів.

Мета дослідження – проаналізувати формування уявлень людства щодо проблеми трактування темпоральності, часу, вічності.

Виклад основного матеріалу. Гиппон «визнає єгиптян найдавнішими людьми [на землі]; за його словами, вони першими розгадали природу багатьох речей» [18, с. 424]. Почнемо із самого відомого з єгиптян – Гермеса Трисмегіста.

Трисмегіст, що жив у III тисячолітті до н. д., вважав, що Бог і Вічність суть початок усіх речей ... Вічність не знає обмежень часу, який може визначатися числом і порами року або зірками під час їх обертання. Вона є у всьому вищому, будь вона Бог, будь вона Вічність, вона і Одне, й інше,

будь вона Одне в іншому, будь Одне й інше в обох. І можна вірити, що Бог рухається Собою у Своїй нерухомості (Глава XI. ЧАС І ВІЧНІСТЬ . П/п. 31. Причетність) [9].

Ян ван Рейкенборг у книзі «Гермес Трисмегіст. Смарагдова скрижаль і герменевтичний звід» у розділі XXXII «Вічність у часі» [14, с. 407] наводить інше формулювання Гермеса: «Тому очевидно, що Він, ненароджений, невидимий і не має зримої форми; але оскільки Він дає форму всім речам, він стає видимим у них і через них, особливо тим, кому він бажає відкритися».

«Отже, – робить висновок Рейкенборг, – з невимовною радістю ми виявляємо, що фактично не існує перешкод між Богом і людиною. Якщо ми усунемо створені нами перешкоди, то зможемо пройти всю сферу проявленого, поки не досягнемо кордонів непроявленого. Іншими словами, поки не перейдемо з часу у вічність. Час – це проявлена вічність – те непроявлене, з якого виходить всяке проявлене. Вічність є квінтесенція, сутнісна сила, найбільша вершина творіння. Тому в Дусі час і вічність нероздільні. Вони визначають один одного, вони взаємопов'язані. У часі ми виявляємо невпинний прояв, що розвертається у всезростаючій величі. Вічність утворює в часі гігантську матрицю, підтримуючу основу, і діє як фактор виконання і завершення. І ми маємо право говорити про «вічності в часі» [Там само].

Таким чином, ми маємо справу з традицією від Стародавнього Єгипту до німецьких містиків (орден розенкрейцерів), якій близько 5000 років і яка таємно передавалася від одних, присвячених іншим (з покоління в покоління). Так, Льюїс Спенс у книзі «Єгипетські містерії» називає авторів, які, на його думку, отримували знання при посвяченні в Єгипетських містеріях, пізніше в Елевсинських містерії. Це: Плїтарх, Ямвлїх, Апулей, Геродот, Порфирій, Дїодор, Ланкрат і Арнобїй [17, с. 42]. Згадки про містерії є у творах Есхіла, Софокла і Гомера (Гімн Деметрі). [17, с. 14]. Нарешті, Піфагор отримав посвячення в Сидоні (Фінікія) і використовував отримані знання і досвід для організації своєї школи [17, с. 303]. Аристотель відзначає, що всі, хто займався натуральною філософією, казали про якийсь онтологічний початок, «але тільки одні, як наприклад, піфагорійці й Платон – про нескінченність у собі, [тобто] не як про акциденції чогось іншого [= другої субстанції], але як про самосуці субстанції ... » [18, с. 120].

Я не буду зупинятися на окремих описах містерій, мене цікавить їхній філософський зміст, що стосується проблем часу і вічності.

Платон (427–347 до н. д.) у діалозі «Тімей» писав: «Адже не було ні днів, ні ночей, ні місяців, ані років, доки було народжене небо, але Він (Бог – К. 3.) підготував для них виникнення лише тоді, коли небо було влаштовано. Все це – частини часу, а «було» і «буде» суть види виникнення часу, і, переносячи їх у вічну сутність, ми непомітно для себе робимо помилку. Адже ми говоримо про цю сутність, що вона «була», «є» і «буде», але, якщо міркувати правильно, їй личить одне лише «є», між тим як «було» і «буде» застосовно лише до виникнення, котра зводиться в часі, бо і те й інше суть руху. Але тому, що вічно перебуває тотожним і нерухомим не

пристало ставати в часі ...» [12, с. 477]. Процес пізнання Платон уявляв як результат пригадування (анамнезіса) душею свого існування у вічності.

Плотін (205–270) народився в Олександрії. З 28 років він одинадцять років перебуває в школі Амонія, який намагався дати синтез платонізму та аристотелізму. До того ж, Плотін мав можливість познайомитися в Олександрії як з літературою гностиків, так і з герметичною літературою.

У Плотіна вічність є завжди самототожність життя, завершене ціле, яке не має частин, абсолютно самодостатнє. Плотін у своїй роботі «Еннеади» пише: «як свого роду субстрат збагненого світу, вічність називається субстанцією; як життя, – вона є рухом, в якому незмінно перебуває початок, – це спокій, як єдність у різноманітті, – він є первинно дане, тотожність. Якщо всі ці різні форми вічності ми знову об'єднаємо в живому бутті умоглядного світу, відвертаючись, по можливості, від властивих йому моментів різноманіття і зосередивши свою увагу на вічно живому і невтомному потоці його сил, на його внутрішній незмінності, його сталості, безперервності, що виявляються в його мисленні і житті, то сукупність усіх цих моментів дасть нам вічність у формі життєвого процесу, постійно тотожного з самим собою. Цей процес відразу обіймає все, у ньому проявляється все одночасно, і він виявляє себе у всьому, не змінюючи своїх форм у часі, а охоплюючи їх все вищою єдністю. І єдність ця також не змінює свого характеру в часі; вона є нероздільна досконалість, в якій все як би сконцентровано навколо одного пункту, не приходячи при цьому в рух, а залишаючись на одному місці; незмінне, воно завжди живе в сьогодні, так як ніщо, причетне їй, не могло відійти в минуле і не може ховатися в майбутньому, а вічно існує в незмінному вигляді» (Про час і вічність п/п. 3) [13].

Уперше в античній філософській традиції Плотін не просто оголошує вічність священною, але мислить її як Бога. Девіз його життя і філософії висловлюють передсмертні слова: «намагаюся божественне в нас звести до божественного у всьому» [5, с. 33]. За словами Порфірія, єднання з богом, всесвітом – мета Плотіна. У своїх творах він узагальнює досягнення всієї елліністичної філософії. Шопенгауер дуже високо цінував вчення Плотіна як перше уявлення про ідеальний час – Душа створила світ, перейшовши з вічного у час [5, с. 137]. Вплив плотіновської філософії можна помітити у Євсевія, Василя Великого, Григорія Нісського, а серед латинських авторів – у Амвросія, Боеція і Августина [8, с. 50].

Для Августина (354–430) як середньовічного мислителя характерно співвіднесення часу як способу буття тварі з вічністю як атрибутом божественного буття. Проблема часу стає в Августина предметом спеціального дослідження в його «Сповіді». Він розглядає час, зіставляючи його з вічністю. До створення світу, говорить Августин, не було і ніякого часу; існував лише вічний, позачасовий Бог – «Творець всіх віків і часів». І час, що виникає разом зі світом, має, таким чином, початок, але це – не початок у часі: початком часу – початком у сенсі грецького архе – є вічність, тобто Бог.

«Усе минуле наше було колись майбутнім, все майбутнє залежить від минулого; але все що минуло і все майбутнє твориться із сьогодні,»

вічно суцього, для якого немає ні минулого, ні майбутнього; і це ми і називаємо вічністю. Але хто спроможний зрозуміти цю незмінно перебуваючу в сьогодні вічність, яка, не знаючи ні минулого, ні майбутнього, творить зі свого «тепер» і минуле, і майбутнє?» [1, с. 11].

Боецій (480–524), розрізняючи божественну вічність і час створеного світу, виокремлює сьогодні як переважне серед трьох вимірів часу. Це головне значення справжнього, пов'язаного з тим, що саме даний час, на відміну від минулого і майбутнього, найбільше «схожий» з вічністю, яка, за словами Боеція, є «божественне сьогодні». «Бог дійсно є завжди (*semper*), оскільки це «завжди» належить до теперішнього часу в Ньому. Вічність не може бути властива нічому тварному, вона є онтологічна характеристика тільки Бога. «Розглянемо, що таке вічність, – пише Боецій в трактаті «Втіха філософією». Вона розкриє нам природу Бога і Його знання. Вічність є досконале володіння відразу всією повнотою нескінченного життя. Вічність за Боецієм, – це життя, життя нескінченне, яке не має початку і кінця. Визначаючи вічність як «життя», Боецій, услід за Плотінем, у якого вічність мислиться як завжди самототожність ЖИТТЯ, завершене ціле, самодостатнє і самодостатнє. Боецій підкреслює, що Плотін співвідносив поняття «вічність» і «єдине»: вічність, за словами Плотіна, «спочиває в єдиному» [6].

Згідно з Ансельмом Кентерберійським (1034–1109), тривалість існування «вищої природи», або Бога, «є не що інше, як її вічність». Ця вища природа, за Ансельмом, не складна, а найвищою мірою проста і незмінна, а тому вона не має частин і, відповідно, вічність є ціле. Ніякий поділ місця і часу не перешкоджає Богу: «Отже, немає в тебе жодних частин, Господи, і Ти не є багато чого, але щось настільки одне і те ж сам із собою, що Ти ні в чому сам із собою не маєш несходства; більш того, Ти – сама єдність (*ipsaunitas*), ніякої думкою неподільна. Отже, життя і мудрість і все інше не частини Твої, але всі разом вони – одне, і кожне з них цілком є те ж, що і Ти і що все інше з них окремо. Значить, оскільки ні у Тебе немає частин, ні у вічності Твоєї, яка є Ти сам, то ніколи і ніде не буває частини Тебе або Твоєї вічності, але всюди Ти буваєш цілком, і вічність Твоя завжди є ціле ... Таким чином, сформульована Ансельмом антиномія дозволяється так: «може бути, так, що з вічності Твоєї ніщо не пререйде так, щоб вже не бути, і ніщо не існує в майбутньому так, як якщо б поки ще не існувало? Тоді Ти не був вчора і не будеш завтра, але вчора, і сьогодні, і завтра Ти є. Вірніше, навіть ні вчора, ні сьогодні і ні завтра є Ти, але просто і поза всяким часом. Бо вчора, і сьогодні, і завтра суть не інакше як у часі; Ти ж, хоча нічого немає без Тебе, все-таки ні в місці, ні в часі, але все в Тобі. Адже Тебе ніщо не містить, Ти ж тримаєш все» [3].

Майстер Екхарт (1260–1328) був засновником німецької містики. «Для Екхарта у Христі було воістину втілено Слово, і всі Палестинські діяння, всі події і кожна особа були воістину відображенням духовного світу. Всі учасники тієї великої містерії були одночасно і живими людьми, і чистим втіленням духовних сутностей. Життям стало те, що в прообразах, в обрядах відбувалося в древніх містеріях. Тоді воістину все, що відбува-

лося на землі, відбувалося на небі, а всі події на землі були в той же час і повною реальністю духовною, тобто чистим символом. Осягаючи це таїнство, Екхарт міг бачити події, що відбуваються в душі, в образах того дійства, і навпаки, події Палестини як образ і символ миру душевного» – так пише перекладач Екхарта, глибоко відчуті його вчення, про що свідчить такий пасаж: «зелене, і квітучий дух Екхарта харчується невичерпними глибинними ключами світу. І як живий цей дух, і як він живить!» (Переклад вибраних творів Мейстера Екхарта зроблений із середньовісньонімецького тексту, виданого Пфейффером. Franz Pfeiffer, Meister Eckhart, 1857, Göschen).

Найкращими учнями Екхарта були Іоанн Таулер і Генріх Сузо, який у роботі «Апологія Екхарта» пише: «Усі, хто коли-небудь міркував про істину, сходилися в одному, що є Щось, що перебуває над усім Перше і Найпростіше, перш Якого немає нічого ... природа цієї згаданої простої Сутності нескінченна і безмірна і не визначена ніяким тварним розумом. Його можна назвати вічним Ніщо. І все ж, якщо про щось треба сказати, яким би піднесеним і надрозумним то не було, для цього треба створити якесь ім'я. Сутність сей тихої Простоти є її життя, а її життя є її сутність. Це «живий суцільний перебуває Розум, Який усвідомлює Сам Себе, знаходиться і живе Сам у Собі і є Він Сам». Людина здатна досягти в часі того, що усвідомлює себе як єдине з вічно суцільним. Точніше висловити я не в силах, і це я називаю вічною нетварною Істиною. Бо всі речі знаходяться тут як в їх новизні, так і в їх першому і вічному початку.

«Вічність є життя, яке перебуває над часом і містить в собі повсякчас, без «до» і «потім». Хто прийнятий у вічне Ніщо, той володіє всім у всьому, не маючи ні «колись», ні «після». Він перебуває в справжній миті, не дивлячись на прийдешнє, і сприймає своє найвище як в малому, так і у великому». Наслідок Екхарта відбився у вченнях Парацельса і Якоба Беме. Він вплинув на творчість Новалиса і Гете.

Безсумнівно, що з цими ідеями знайомий Микола Бердяєв (1874–1948), якому належить глибока робота «Вічність і час», в якій він пише: «Історія є не що інше, як глибока взаємодія між вічністю і часом, безперервне вторгнення вічності у час. Результати творчого акту знаходяться у часі, але сам він поза ним. З цим пов'язано те, що називається шуканням миті, в якому влада часу припинилася б (Augenblick Кірхегарта). Аугенблік не знаходиться в ряді математичного часу, а виходить з нього. Тут досягається повнота і радість вічного сьогодення ... Бо є вічне сьогодення, що виходить з ряду минулого – теперішнього – майбутнього. Тоді сенс і цінність миті знаходиться в ній самій. В Апокаліпсисі це виражається і долається словами: «часу більше не буде», інакше кажучи – буде такий час, коли часу не буде. Цей час буде не в майбутньому нашого математичного часу, але в іншому – коли часу більше не буде. Апокаліпсис є парадоксальне поєднання поцейбічного і потойбічного, що відбувається за межами нашої історії. Кінець світу, який буде у світі і зі світом, є подія, яка означає вихід із часу, перемогу вічності над часом. Це невимовно для всякого раціонального мислення, тому в Апокаліпсисі це і виражено в символах, за

якими прихована істина про необ'єктивований час» [4, с. 137].

Заслуговує на увагу містико-аскетична традиція – ісихастичний досвід, яка з IV століття існує в єгипетському, а потім у палестинському, візантійському і російському православ'ї. Її представник схиархимандрит Софроній (Сахаров) (1896–1993) писав про вічне так: «Вічність не має тривалості, хоча і обіймає всі протяжності століть і простору. Про неї можна говорити як про «вічне миті», вона не піддається ніяким визначенням або вимірам: ні тимчасовим, ні просторовим, ні логічним. У ній, у цій Нез'ясованості миті, і ми, по дару Духа Святого, в єдиному безсмертному акті всієї нашої істоти любовно обіймемо все суще від віку» [16, с. 90].

Не можна не віддати належне і тисячолітній традиції існуючій у індійських йогів. Так, Шрі Ауробіндо (1872–1950) у першій половині XX століття, стверджував, що «в супраментальній свідомості повністю знімається троїчність часу; вона пов'язує одне з одним минуле, сьогодення і майбутнє в їх неподільному взаємозв'язку, в єдиному безперервному плані знання». Кожна мить – абсолютна, і у своїй повноті не поступається вона і багатству тисячоліть, зібраному разом. Трансцендентне не знаходиться десь поза цим світом; Воно – тут, скрізь, повністю усередині нього і повністю поза ним одночасно. Царство Боже – і від світу цього і не від світу цього. Весь секрет у тому, щоб з'єднати два переживання в одне, нескінченне – у кінцевому, позачасове – у минулому і трансцендентне – в іманентному ...

Супраментально свідомість відтворює містерію великого, спокійного Світла, яке забажало «одного разу» ззовні часу поглянути на себе в часі, послідовно, з незліченного числа сторін, аспектів, але, залишаючись при цьому єдиним і цілим, повністю залишаючись у самому собі, у деякій вічній миті. Єдина мета еволюції – знову знайти цю повноту зверху і до самого низу, знайти тут, на землі, в гуці подвійності і найболючіших протиріч вищу Єдність [15, с. 241–242].

Висновок. Повертаючись до темпоральності аспекту цієї загадки зазначу, що миті життя не «записані», не зберігаються у вічності на якомусь носії. Вічність як потойбічне, надчуттєве, що знаходиться поза звичним світом, містить все, що існувало, існує і буде існувати, в ній кожна мить пов'язана з усіма іншими. Це є повнота життя, її єдність, де кожна мить взаємозумовлена іншими миттями – як минулими, так і майбутніми. І хоча не можна подорожувати у вічності, будучи матеріалізованим (у тілі), там можна подорожувати, перебуваючи в потойбічній реальності (КРБ) – у дусі. Тому що все існуюче має як матеріальну, так і духовну складову, а остання не може бути знищенна. Це та субстанція, на якій і розгортається світовий процес і яка з'єднує всі рівні буття.

Помістивши свідомість у будь-яку мить часу, можна спостерігати як події розгортаються, починаючи з цієї миті – спостерігати історичні події, бесіди мудреців та ін. Я усвідомлюю, що багатьом така можливість здається фантастичною. Однак мені цікаво, наскільки відповідали дійсності слова Плутарха, які містяться в його роботі «Про демоніоне Сократа»: «[Від лагідних душ] походить рід богонатхненних віщунів. Душа одного з

них – Гермодораз Клазомен – як ти, звичайно чув, повністю залишала тіло і денно і нічно мандрувала на велику відстань, а потім поверталася назад, завдяки безпосередній присутності познайомилася з багатьом таким, що говорилося і робилося вдалині» [18, с. 98]. Питання за «малим» – експериментально довести, що це можливо.

Життя саме поставило подібний «експеримент». Є пророцтво, що спричинене подіями в Україні. Хоча йому вже більш ніж 10 років, майже ніхто в нього не вірив. Більше того, якщо в лютому 2014 року воно сприймалося пересічним громадянином як нісенітниця, то у березні – це найбільш вирогідний перебіг подій. Але не будемо поспішати, сподіваємося, що трагедію ще можна відвернути, запорукою чого слугуватиме Воля Бога і жертвність Небесної Сотні.

Список літератури

1. Августин Аврелий. Исповедь / Августин Аврелий. – М. : Дарь. 2007. –470 с.
2. Азимов А. Конец вечности / А. Азимов // Весь Азимов. Конец Вечности. – М. : ЭКСМО, 2008. – С. 7–240.
3. Ансельм Кантеберийский. Прослогион [Электронный ресурс] / Ансельм Кантеберийский. – Режим доступа : – http://nibiryukov.narod.ru/nb_russian/nbr_teaching/nbr_teach_library/nbr_library_classics/nbr_classics_anselm_proslogium.htm#Chapter_19/
4. Бердяев Н. Вечность и время / Н. Бердяев // Вестник РХД, 1998. – С. 135–140.
5. Блонский П. П. Философия Плотина / П. П. Блонский. – М. : Либроком, 2013. – 376 с.
6. Бозций. «Утешение философией» и другие трактаты / Бозций. – М. : Наука. –1990. – 416 с.
7. Владимиров Ю. С. Реляционная теория пространства-времени и взаимодействий. Ч.2. Теория физических взаимодействий / Ю. С. Владимиров. – М. : МГУ, 1998. – 448 с.
8. Гайденко П. А. Время. Длительность. Вечность. Проблема времени в европейской философии и науке / П. А. Гайденко. – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 464 с.
9. Гермес Трисмегист и герметическая традиция Востока и Запада. – К. : Ирис; М. : Алетея, 1998. – 623 с.
10. Зарубицький К. Є. Роль аксіологічного підходу в генетичній інженерії / К. Є. Зарубицький // Етика науки: виклики сучасності. – Ніжин : Лисенко М. М., 2014. – С. 153–180.
11. Лосев А.Ф. Диалектика мифа. Дополнение к «Диалектике мифа» / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 2001. – 558 с.
12. Платон. Тимей // Сочинения в 3 т. Т.3, ч.1 / Платон. – М. : Мысль, 1971. – С. 455–541.
13. Плотин. Эннеады / Плотин. – К. : УЦИММ-ПРЕСС, 1995–1996; К. : PSYLIB, 2003.
14. Рэйкенборг ван Ян. Гермес Трисмегист. Изумрудная скрижаль и герметический свод. Египетский первоначальный гнозис / Рэйкенборг ван Ян. – М. : Амрита, 2010. – 480 с.
15. Сатпрем. Шри Ауробиндо, или Путешествие сознания / Сатпрем. – Нижний Новгород : Деком, 2010. – 344 с.

16. Сержантов П. Дискретное время в антропологии: исихастский опыт / П. Сержантов // Философские науки. – 2008. – № 2. – С. 82–100.
17. Спенс Л. Египетские мистерии / Л. Спенс. – М. : Сфера, 2003. – 352 с.
18. Фрагменты ранних греческих философов. От теокосмологий до возникновения атомистики. Ч. I. – М. : Наука, 1989. – 576 с.
19. Экхарт Майстер. Трактаты. Проповеди / Экхарт Майстер. – М. : Наука, 2010. – 438 с.

Проанализировано формирование представлений человечества о проблеме трактовки темпоральности, времени, вечности. Вечность как потустороннее, сверхчувственное, что находится вне привычного мира, содержит все, что существовало, существует и будет существовать, в которой каждое мгновение связано со всеми другими, является главным объектом исследования.

Общество, человек, темпоральность, время, вечность.

This paper analyzes the formation of human ideas about problems of interpretation of temporality, time, eternity. Eternity is the main object of research as the thing beyond, extrasensory that is outside the usual world, contains all that existed, exists and will exist, in every moment it is connected with all the others.

Society, human, temporality, time, eternity.

УДК 141:159.937.51

ГЕНЕЗИС ФИЛОСОФИИ ЦВЕТА В КОНТЕКСТЕ НАТУРАЛИЗАЦИИ ФИЛОСОФИИ СОЗНАНИЯ

***А. В. Беличенко, кандидат философских наук
Институт философии НАН Украины***

Проанализирован генезис и развитие философии цвета. Данное исследование было проведено в контексте натурализации философии сознания в историко-философском аспекте развития человечества.

Философия цвета, философия сознания, сознание, мышление, опыт.

Люди начали думать о своём сознании, когда начали думать о себе, задолго до того, как у них появилось само понятие «сознание» и даже смутные представления о своей одушевлённости. Выделение понятия «сознание» стало историческим процессом саморефлексии людей и означало появление философии сознания, последствия чего вовсе не стали так уж триумфальны, как можно было ожидать, читая иных фило-